

Артюр Рембо

ПОДОРОЖІ

Назву “Подорожі”, під якою друкуємо тут сім окремих нехронологічно розміщених поезій французького символіста Артюра Рембо (1854-1891), можна було б застосувати й до всієї його творчості — до його віршів, поезій у прозі та епістолярної спадщини. Справа в тому, що для цього неймовірно обдарованого вундеркінда, чи то, за енкальтованим визначенням Віктора Гюго, “Шекспіра-дитяти”, — як у власному житті, так і в основному змісті його писань, — найхарактеристичнішим був патос утечі, прагнення податися геть зі свого дому, від своєї родини, від середовища, у якому він зростав, від своїх найліпших приятелів і, отже, навіть від тих, хто по-справжньому міг поділяти його заповітні уподобання й бажання. Але найбільш парадоксальним результатом оцієї одержимості духом утечі було те, що він врешті-решт утік і від найважливішого, для чого, здавалося, він був народжений — від літератури. Спалахнувши майже казковим сліпучим полум'ям, творча активність Рембо, що тривала не довше 5 років (1869-1873), несподівано обірвалася, і молодий, ледве 20-літній, поет кинувся шукати собі зовсім іншого заняття з позірною надією на вивчення чужих мов та на догідні заробітки. Спершу він подорожує в різних країнах Європи, живе якийсь час на острові Яві (м. Батавія, сучасна Джакарта), на Близькому Сході (Аден), аж поки, після кількохразового повернення додому, у свій рідний Шарлевіль, він знову не опинився в Адені та в Етіопії, де, працюючи понад 10 р. негоціантом при різних торговельних фірмах, тяжко захворів, поїхав назад на батьківщину і помер у Марселі в наслідок, очевидно, невдалої ампутації правої ноги.

Завзята літературна полеміка, якою довгі роки займаються дослідники творчості А. Рембо, широко стосується проблеми датування двох останніх збірок поета — “Осяяння” (*Les illuminations*) та “На постої в пеклі” (*Une saison en enfer*), написаних у формі поезій у прозі. Прийняття гіпотези, що збірка “На постої в пеклі” була створена пізніше за “Осяяння”,

на думку всіляких (зокрема марксистських) поборників реалістичного мистецтва, які наполегливо прагнуть зробити його “своім”, могло б нарешті з'ясувати дійсну причину загадкової втечі А. Рембо від літератури. Адже, твердять вони, автор “П'яного корабля”, збірки “Осяяння”, програмового сонета “Голосівни” в своїй книзі “На постої в пеклі” (для чого вона й висувається хронологічно на останнє місце!) висловив цілковите розчарування власними творчими експериментами, “ультрасимволістичною” теорією альхемії слова та ігноруванням соціальних тем. А звідси мало б випливати, що, “заперечивши” таким робом життєздатність усієї новітньої буржуазної культури та відкинувши її, “навернений грішник” А. Рембо втік від неї до таких країв, нуди ще не проникли її отруйні впливи.

Однак, визнаючи виразну, мовляв, наївність даного кроку — втечі замість боротьби, — згадані критики недооцінюють або й навмисне замовчують принаймні дві надзвичайно важливі обставини. Перша з них — це відсутність у зібраних досі матеріялах про творчий шлях А. Рембо будь-яких вірогідних фактів для встановлення точної хронології написання останніх його збірок, а друга полягає в тому, що книга “На постої в пеклі”, яка повинна була б не тільки декларативно, але й на практиці відкинути — у згоді з відповідною ж критичною концепцією — неприступну конвенційному сприйманню поетику автора “Осяяння”, насправді виявилась у багатьох місцях найбільш герметичною та малозрозумілою.

Крім того, великим, а, можливо, й найприкрішим недоліком дослідницької думки сливе всіх літературознавчих напрямів у галузі т. зв. рембальдистини треба вважати брак спостережень над життям і творчістю французького геніяльного поета-новатора з погляду типології вияву культу подорожів та втеч від “рутинної” міщанської цивілізації в цілому контексті європейського неоромантизму. Бо цей вияв, позначений також антибідермаєрськими тенденціями свого часу (які, зрештою, не були чужими й для самих бідермаєрівців: див., наприклад, “Подорож Моцарта до Праги” Едуарда Меріке, 1855), якраз і став причиною незвичайно широкого впливу поезії А. Рембо на розвиток світової літератури кінця XIX і першої половини XX ст. Не опинилося осторонь цього впливу й українське письменство. Серед українських неоромантиків, що

вельми помітно захоплювалися ним, забарвлюючи свої твори його мандрівницькими і взагалі героїчними настроями, можна назвати імена таких видатних прозаїків і поетів, як Юрій Яновський ("Майстер корабля", 1928), Оленса Влизьно, "П'яний корабель", (1933) та Юрій Клен, "Наравели", (1943). І якщо О. Влизьно, ця водночас "щасна" і "болюча" дитина (Ю. Лавриненко), не зважаючи на багато в чому відмінну долю, безперечно справляв враження живого втілення А. Рембо в українській поезії, то Ю. Яновський і Ю. Клен — особливо останній — спромоглися досягти у своїй зрілій творчості складнішого розроблення ряду мотивів, які лише невиразно накреслювалися у 16-19-літнього французького поета, щоб згодом плідно відлунитися також у незрівнянних мистецьких шедеврах Джозефа Конрада, Редьярда Кіплінга, Стефана Георг'є, Миноли Гумільова та інших його послідовників.

Як і в цілому світі, винятковою популярністю віддавна користувався в нас легендарний "П'яний корабель" А. Рембо, а тому й не диво, що українська література нараховує вже понад добрий десяток перекладів даного твору. Доводиться тільки визнати, що саме "П'яному кораблеві", на жаль, найменше пофортунило щодо якості його українських версій, створених навіть такими майстрами перекладницької штуки, як прославлений Юрій Клен та Микола Терещенко. Через те, однак, що інших творів цього поета на українську мову перекладено надто мало, годі робити якісь переконливі порівняння та висновки. Проте, наприклад, "Руки-Жанни-Марі" або "Вечірня молитва" ("Сузір'я французької поезії", том другий, Київ, 1971) М. Терещенка звучать далеко краще в зіставленні з його ж таки "П'яним кораблем", і вже справжнім мистецьким *gout riqnant* здається нам експериментальна версія віршу "Роман" Марти Калитовської ("Рими і не-рими", видання "На горі", Мюнхен-Париж, 1959), яка спромоглася відтворити в ній по-своєму гомогенно інтерпретовану дикцію А. Рембо, проклавши таким чином власний оригінальний шлях до зрозуміння його поезії.

У поданих нижче перекладах ми не розраховували добитися подібної ж піонерської цілі. Наша ціль була значно скромніша. Передусім — вона зводилася до збільшення ніль-

ности українських перекладів з цього поета. Але, звичайно, їхню публікацію ми не пов'язуємо з надією на поблажливе ставлення до них кваліфікованого читача.

О. З.

МАНДРІВНИЙ СПІВЕЦЬ

Мандруючи, стискав я кулаки в кишені,
Для мене драгий плащ там був за ідеал.
Тоді служив тобі я, Музо, як васал,
Щоб славити в думках кохання незчисленні.

Штани мої несли усмішкою діру,
І, наче Хлопчик той, Мізинчик, у дорозі
Я сіяв рими й спав аж у Великім Возі,
Де зорі, як шовки, шептали все: “фру-фру!”

І я їх наслухав десь на краю стежини
У вересневу ніч, як росяні краплини
Мені з чола текли, і був п'яним їх плав;

А серед піль цвіла громада тіней дика,
Як я, притиснувши до серця черевика,
Мов ліру, на його шнурівках вигравав.

О Ф Е Л І Я

I

Посеред темних вод пливе все далі й далі
Бліда Офелія, мов непомірний крин,
Без поспіху пливе, у довгому вуалі,
А десь ловці кричать з лісів і дряговин.

Багато літ пройшло, як річка захопила
Смутну Офелію у темряву нестям.
Багато сотень літ її непам'ять мила
Любов нашіптує вечірнім вітерцям.

На грудях їй вони втішаються, мов діти,
Вінком, який вона не встигла доплести;
Заплакана верба до неї клонить віти,
А над чолом її шумлять очерети.

В неспокої при ній зідхають ненюфари,
Та ще врядигоди з гнізда поміж гілок
Почуються крила сполохані удари
І таємничий спів прилине від зірок.

II

Бліда Офеліє! Ти гарна, як сніжина!
Ти вмерла, кинувшись у хвилі голубі,
Бо з гір Норвегії вітрів снага невпинна
Про волю мовила гіркі слова тобі.

Це подих їхній був, що рвав твоє волосся,
Обмовами тебе злякавши серед мрій,
І серце враз твоє печаллю облилося,
Як ніч і шум дерев докір з'явили свій.

І море гомоном чутки здіймало смілі,
Щоб душу лагідну твою перемогти;
А лицар той блідий у власнім божевіллі,
Він також винен був: його любила ти!

О небо! О любов! Свободи вічна сило!
Розтала ти на нім, немов на ватрі сніг.
Прозріння мрій твоїх слова твої здавило,
А синь твоїх очей їх надмір переміг.

III

І згадає поет квітки твої зів'ялі,
Що ти шукаєш їх вночі на дні долин.
Він бачив, як пливла у довгому вуалі
Бліда Офелія, мов непомірний крин.

СЕМІЛІТНІ ПОЕТИ

Як мати, втішена досягненням своїм,
Згортала читанку й на час лишала дім,
Не видно їй було в ясних очах дитини
Зневаги до її навчальної рутини.

А хлопець день увесь трудився, мов кріпак,
І виявляв знання; та в посмішці, однак,
І в зморшках поміж брів мав іскорки нещирі.
Крізь вогкий коридор пробігши, наче в сквірі,
Язик він вистромляв, як вільну бачив путь,
Аж у очах йому ставала каламуть.
Почули б ви також під вечір при ліхтарні
На сходах крик його, як небеса безхмарні
Ще сяяли над ним. Улітку ж зокрема,
Безжально зраджений надіями всіма,
Він часто для думок своїх, рясних на подив,
Притулок затишний в кльозеті віднаходив!

А взимку, як садка пристанище тісне
У сьйві місячним нараз, було, засне,
А він, у мергелі зарившись під стіною,
Втирав собі до віч примари чередою,
Вчувались там йому лиш пошурхи шпалер.
Та ба! Притьмом його товариші тепер,
Обірванці самі, збиралися гуртами,
Що тхнули смородом, як покидьки із ями,
Від лишків діярій та інших нечистот,
Хоч кожен лагідний з них був, мов ідіот!
І як цей жаль брудний оторопіла мати
Потрапила коли навпотайки спіткати,
Він їй до синіх віч глядів у сьйві дня
З надією. Однак в них крилася брехня!

Він семилітнім ще писав романи й оди
Про чар жарких пустель — утечище Свободи,
Про ліс, річки, сонця! — Його фантазій лет
Задовольняв себе світлинами газет,
Що в них, як мак, цвіли еспанки й італійки.

І трапилося раз, мов звідавши дурійки,
 Розпусна дівчина сусідніх трударів
 (Йй вісім літ було й міткаль на ній горів!)
 Звалила з ніг його й коліньми стисла руки,
 А він за теплий зад вкусив її з розпуки,
 Бо спіднього вона не мала убрання,
 І в хату, в синяках, подався навмання
 Зі смаком на устах її п'яного тіла.

Неділь у грудні він боявсь, як, збувшись діла,
 Читати Біблію заледве мав терпець,
 Стискаючи її зелений корінець.
 Його томили сни вночі, в малій кімнаті.
 Він Бога не любив; людей лиш, як по святі,
 Засмагли, в піджаках, вони спішили в дім,
 А з міста барабан їм слав потрійний грім,
 Де лиш юрбу смішать нові накази влади.
 — Він мріяв про ясні закохані левади,
 Весняні пахощі і золотий пүшок,
 Що рине в просторі, як чути спів пташок!

І, люблячи усе затьмарене, щоднини
 В кімнаті, схованій за спущені гардини
 І вогкій, мов зросив її гидкий туман,
 Він перечитував нескінчений роман,
 Де зводяться бори в небес іржавій стрісі,
 З квітками свіжими у зоряному лісі,
 З головокруттям злим і розпачем від мук.
 — І в час, коли життя близького мирний гүк
 Сягав до вух його, на ліжку він завзято
 Свій парус окликав — цүпких простирал свято!

РОМАН

I

Хто був розважливим коли в сімнадцять літ?
 Увечорі ялось, покинувши бокали
 І галаси кафе, і канделябрів спліт,
 Ви в парк до затишних алей помандрували.

В червневі ж вечори уроните й сльозу,
 Як липа квітами вбирається щаслива!
 А гомони лунки, бо місто поблизу,
 Приносять запахи вина терпкого й пива!

II

Там поміж віт рясних є латка незначна
 Блакиті темної, що зірка причепила,
 Збиткуючись либонь: на ній горить вона
 Поблідлим полум'ям, тремтяча і безсила.

Червнева ніч, як вам сімнадцятий прийшов!
 Вам кров у голові тоді шампаном грає...
 Цілунком вас п'янить нескінченість розмов,
 І ви здригаєтесь, мов нетля, що вмирає.

III

У ваших спогадах романи, Робінзон...
 Аж раптом повз ліхтар зіходить на дорогу
 Вродлива дівчина, зразок ясних мадонн,
 В опіці батьковій, що вдяг краватку строгу.

А що наївним ви їй видались без мір,
 Вона, проходячи, неначе мрія плинна,
 Для вас осяяла свій привітальний зір,
 І вмить вам на устах завмерла каватина...

IV

Тож ви закохані аж по серпневі дні,
 І ваших віршів їй щодня росте навала.
 Лишили друзі вас, бо ви для них смішні.
 Та врешті-решт вона листа вам написала!

В той вечір ви в кафе прийшли і знов привіт
 Стрічаєте кругом, ковтнувши лімонади...
 Ми нерозважливі, як нам сімнадцять літ
 І в парк нас кличуть лип розквітчані громади.

МРІЯ ПРО ЗИМУ

Ми взимку наймемо рожевого вагона,
 Де крісел барви голубі.
 На поцілунки там не прийде заборона
 Мені, а також і тобі.

Повіки ти замкнеш, коли я пригадаю,
 Що погляд мій не раз, бувало, стрів
 За вікнами потвор причіпливих і зграю
 Огидних демонів та хижих вовцюгів.

Тоді до щік твоїх торкнеться в мить омлілу
 Цілунок стриманий, що павучком по тілу
 Пролізе під сорочки бронь.

І скажеш ти мені: "Лови!" і шию схилиш,
 І ніч ми стратимо, аби його знайти лиш,
 Бо він мандрує скрізь либонь!

ПРИГАДУВАННЯ

I

Мов сіль дитячих сліз, простори вод безкраї,
 і сонце, злякане білком жіночих тіл,
 знамен шовковий злет і щирих лілій зграї,
 де діва зберегла колись вали від стріл.

Там янголи... О ні! то золоті потоки
 тяжку вагу несли, холодну, поміж трав,
 і, чорна, вся вона до неба рвалась, доки
 під аркою й шатром для них бенкет настав.

II

Дивись, мов юшкою, вся шиба замигтіла,
 вода золочена поймає ліжка звід,
 а між дерев пташні шугає хмара ціла,
 неначебто в дівчат зелений стрій поблід.

Мов люїдорів жар, очей рої розкриті
 у нагідок, жінкам обітниця й клятьба.
 І сонце полудня їм заздрить у блакиті,
 як з'ява в дзеркалі тремтить його слаба.

III

І пані підвелась на тлі шорсткого поля,
 там де нитками ліг достиглий урожай.
 В руці тріпоче їй похмура парасоля,
 а діти, всівшись в трави рясний розмай,
 читають Біблію в сап'яновій оправі.
 Та білим янголом зі шляху кинувсь він
 за гори в даль ясну! Вона ж, свої чорняві
 схопивши пасма, мчить йому навперегін.

IV

Немає більше рук травиці молодої,
 а ліжко в золоті весни тепер, святе,
 утіха кинутих причалів, що з гнилої
 зернини знов життя у серці проросте.
 Ридає хай вона! Лиш подихи тополі,
 як ніжний вітерець, їй злагоду несуть,
 де знову сірий світ, простори мертві й голі
 і на воді рибар збиває каламуть.

V

Розвага погляду цієї води сумної,
 о човне припнутий! Дістати б я не зміг
 ні жовтих квіт, що я їх бачу в неспокої,
 ні синіх, зітканих для мене, як моріг.

Забута куряво на верб зеленім зводі!
 І рожі комишів, пожерті навесні!
 Мій човен ланцюгом причеплений на споді
 сумного погляду води. В яким багні?

П'ЯНИЙ КОРАБЕЛЬ

Коли спокійними я пропливав річками,
 Зо мною лоцманів тоді вже не було:
 Червоношкірий гурт поприбивав без тьми
 Їх стрілами до паль, роздягши наголо.

Байдужою була мені бавовна бритів
 І хліб із Фляндрії й залога корабля.
 Отож, як лоцманам скінчивсь пекельний витів,
 Річками я поплив без варти звідтіля.

У непокору хвиль, зневаживши негоду,
 Немов дитя дурне, у ті зимові дні
 Я плив! Півострови, що рвуться в море, зроду
 В такому дикому не бились буруні.

Дозір мій славили хуртечі-недоріки,
 Бо десять аж ночей у хвилях навісних,
 Що релями стають потопленим навіки,
 Я маяки минав, хісну не мавши з них!

Смачніша зеленця, догідного дитині,
 Вода на кораблі бубніла в снасть лунку,
 Змиваючи вина із мене плями сині
 І бруд блювотини на кермі й на містку.

Тоді купатись я в морській зачав Поємі,
 Де зоряних світів лисніла білина,
 Впиваючи блакить, що в ній пливуть окремі
 Уламки суднотрощ і трупи йдуть до дна.

Там, синь фарбуючи у ледь помітній зморі,
 Де в'ється тихий трем під сонце золоте,
 Сильніший за вино і дзвони зір у зборі,
 Гіркою червінню кохання хміль росте!

Зірниця я вивчав на темнім небокраї
 І як бурун біжить, як зводить ніч крило:
 Я бачив ранків цвіт, мов голубині зграї,
 І часом бачив те, що вимислом було!

Я й сонце споглядав у плямах, зловороже,
 Пойняте згустками бузкових палахтінь,
 І на акторів гру старих театрів схоже
 Рясне гойдання хвиль, де впала темна тінь.

Я про зелену ніч у сніжних блисках мріяв,
 Мені цілунок снівсь морських очей-наяд,
 Розкритих сплесками головокрутних піняв,
 І фосфору пісні на жовтосиній лад.

Як повня місячна припливи підганяла,
 Немов корів гурти в гістерії страшній,
 Не вірив я тоді, що ця морська навала
 Угамувалась би од світлих стіп Марій!

Там здивав я і ті Фльоріди ледве знані,
 Де хижий звір пантер у людській шквірі цвів,
 А райдуги росли, як віжки, в океані
 Для плеканих його зелених табунів!

Там болота були, де жертвою принади
 Якийсь Левіятан загнивсь у сітках.
 Серед спокою там ревіли водоспади,
 А відстані ковтав проваль пекельний жах!

Льоди, бліді сонця і в небі племінь криці!
 Огидна мілина, що берег в ній заляк,
 Де полози товсті, яких жеруть блощиці,
 У чорнім смороді зриваються з гілляк.

Я б дітям показав розсяяних дорадів,
 Співучих дивних риб і в барві золотій,
 Що в піні пелюстків я їх тоді доглядив,
 Коли на мить затих крилатий вітровій.

А часом бігуни і зони розмаїті
 Мене томили так, що я під вітру спад
 За знадобом дививсь у моря темнім квіті
 І по-жіночому клячав, ждучи розрад.

Як острів, де пташня війну свою зчинила,
 Повсюду гидячи, мов знявся мокрий сніг,
 Я далі пропливав, а снасть моя безсила
 Назад потоплених пускала на нічліг.

Та раптом я застряг, немов між купиною,
 Вітрами кинутий у простір без птахів,
 Куди ні Монітор не виїде за мною,
 Ні Ганза не пришле по мене кораблів.

Я — вільний, у диму і синьому тумані,
 Той, що розколював небес червоний прут
 (Поетам славленим утіхи здавна п'яні!),
 Покритий лишаєм від сонячних наруг,
 Що в плямах місяців електрики лункої
 Летів, як пень тупий, між коників морських,
 Де літо небеса у синьому спокої
 Лійками вихрило й збивало бурю з них,

Я, що тремчу, коли здійсмаються Мальштреми
 І стогне Бегемот серед сластих забав,
 Я, що любив печаль самотньої богеми,
 За парапетами Європи збанував!

Архіпелаги зір я бачив несказанні,
 На вільних островах привітні небеса:
 Чи це не там заснув у власному вигнанні
 Мільйон злотистих птиць, прийдешніх Сил краса?

Але доволі сліз! Світанків згубні крила.
 І місяць кожен злий, і сонце шле біду:
 Мене безвільністю любов їдка сп'янила.
 Хай згине корабель — і я на дно піду!

В Європі ж інших вод жага моя не знає,
 Окрім калюжі десь увечорі, без хвиль,
 В якій дитя смутне свій човник випускає,
 Що весь тріпочеться, як навесні мотиль.

Нездатний більше я, неначе тріска з плаву,
 Услід човнам плисти, як я допіру вмів,
 Чи проминати куль і гордих стягів славу
 І йти під наглядом понтонних ліхтарів!

Переклади Олега Зуєвського